

TURINYS

1.	IEŠKOMA SKANIAI GAMINANTI VISA KAM	13
	Kaip elgtis ponų akivaizdoje	37
2.	TARNAVO KAD MIELA MALONU	38
3.	MENAS GAMINTI ANT DUJŲ	51
	Kaip valyti kilimą	70
	Genia	71
4.	TARNAITĖ SU PONAIS KALBASI STOVĖDAMA	75
	Paprastesnis būdas tvarkyti namus	93
5.	TARP GRINDŲ BLIZGINIMO IR LEGUMINOS	94
	Kaip patarnauti svečiams prie stalo	108
6.	KADA PANELEI ANDZIAI IŠEIGINĖ	109
	Sabina	126
	Kaip skalbti kojines ir puskojines	132
7.	UŽPAKALINIAIS LAIPTAIS	133
8.	KASIOS IR MARYSIOS BUČIUOJA RANKUTES	148
	Kaip pašalinti arbatinuko kalkių nuosėdas ir šveisti viryklę	165
	Oblengoreko sargė	166
9.	MOTINOS BE VAIKŲ	173
10.	AR TARNAITĖ KATALIKĖ GALI BŪTI LINKSMA?	191
	Marcinowa	206
11.	PRIE NIEKO DAUGIAU TAIP NEPRISIRIŠIU	211
	Virėjukė	229

12.	BJAURĖKIS NUODĖME KAIP ŠLIUŽU	232
	Wikta	249
13.	TIK NE PAS ŽYDUS	255
	Aniela tamsioji po darbus lakioja	269
14.	RAMIAI, DRAUGĖS TARNAITĖS!	275
	Įrankiai	308
	Draugystė ir raizgai	309
15.	HEROJIŠKOS ARBA PRIEŠIŠKOS	319
16.	NAUJAME PASAULYJE	345
	 PADĖKOS	 359
	 RINKTINĖ BIBLIOGRAFIJA	 361
	 ILUSTRACIJŲ ŠALTINIAI	 371



Panelių Danysz aukštosios moterų mokyklos tarnaitės

Namuose būna durys dvejys:
Paradinės ir per virtuvę.
Jos, kas esi, suvokt pagelbės,
„Sociologiškai“ parodys
„Paradinius“ ir „kiemo“ žmones;
Ten ponas žengs, ponia, panelė,
Iš kiemo – vyras, moterėlė.
Čionai – savi, ten – svetimi.
Kažkas suskirstė mus visus:
Iš kiemo – mes, o jie – iš gatvės,
Juos matė, o mūsų net nematė.

Julian Tuwim

Poszukuje służącej do wszystkiego, z dobrym gotowaniem i praniem na wieś. Zgłaszać się tylko ze świadectwami i rekomendacjami na Wspólną 18 m. 27, w dniach 15 i 16, od godz. 2—4 po poł. 3424

Potrzebna służąca do wszystkiego: czysta, uczciwa, umiejetna, do malej rodziny. Bagatela 13 mieszk. 18. 1421

144709

Służąca poszukuje pracy do wszystkiego, mogą być do pomocy pani lub samodzielnie. Mam długoletnie świadectwa i bardzo dobre rekomendacje. Co do wychodni to mnie na tem nie zależy, bo niemam nikogo znajomego, ani rodziny w Warszawie, tylko do domów, chrześcijańskich, mogę pójść. Piękna № 47—23. 55943

Służąca poszukuje pracy w domu chrześcijańskim do wszystkiego; czysta, dobre gotowanie, świadectwa i rekomendacje. Telefon 8.90-68 139764

IEŠKOMA SKANIAI GAMINANTI VISA KAM

Tarnaitei su šeimos nariais reikės gyventi po vienu stogu, todėl turime teisę reikalauti, kad ji neturėtų jokių organinių ydų, kaip antai nemalonaus kūno kvapo, dėmių ir spuogų, kad nebūtų žvaira, kurčia, trumparegė, taip pat kad jos nekamuotų paveldimi negalavimai.

Maria Ankiewiczowa, „Namų tarnaitės“ („Służba Domowa“)

Amerikoje gyvenanti Alice Coleman Schelling, kilusi iš Lodzės pirklų Hechtkopfų šeimos, įsiminė pasakojimą apie tai, kaip jos senelė Regina Lodzėje samdė tarnaitę:

– Ar turi kavalierių?

– Taip, poniam.

– Labai gerai. Džiaugiuosi. Kuo jis vardu?

Sutrikusi tarnaitė išmikčioja vardą.

– Gražus vardas. Sekmadienį galėsi turėti išėiginę su savo vaikinu.

– Ačiū, poniam.

– O tu kuo vardu?

– Zosia, poniam.

– Irgi gražus vardas. Bet jei kreipsiuos į tave Basios, Kasios ar Jasios vardu, noriu, kad žinotum, jog kreipiuosi į tave, ir ateitum šaukiama.





Poznanės tarnaitės tarp Panelių
Danysz aukštosios moterų
mokyklos mokinių ir mokytojų.
Toji mokykla Poznanėje veikė
1871–1909 metais

Kai po daugelio metų Alice Coleman Schelling atpasakoja tą sceną, komentuoja ją taip: „Nei šis, nei tas. Dabar nemalonu tai prisiminti. Bet mano senelė buvo gera moteris. Mįslinga istorija.“

Tiesą sakant, ji nėra labai mįslinga: daugelis merginų – kitoje Europos šalyse taip pat – pradėjusios dirbti naujuose namuose „prarasdavo“ savo vardą. Priežastys būdavo nurodomos įvairios: nes advokatienė viršutiniame aukšte jau turi Marysiją, tad tu būsi Zosia; nes duktė vardu Anna, todėl tave vadinsime Ruzia. O dažniausiai apskritai nenurodomos. Prancūzų istorikė Anne Marie Fugier, aprašydama XIX a. prancūzių tarnaičių likimus, primena formulę, kurią merginos išgirdavo pradėdamos tarnybą: „Mano miela, vadinsies Marie.“ Tarnaitė neturi nei vardo, nei pavardės, taip pat neturi balso. Ji nebylė – kaip naivi bretonė tarnaitė Bécassine iš 1905 m. prancūzų komikso, tapusi popkultūros heroje, o nupiešta ji buvo be burnos.

Lenkų spaudoje tarnaitės dažnai vadinamos marysiomis, kasiomis. Tas pavadinimas skamba pusiau familiariai, pusiau globėjiškai, kartais palankiai, netgi maloniai, bet visada tariamas iš aukšto. O tarnaitės našlės arba ištekėjusios, kokių kartais pasitaikydavo, vadinamos vyro vardu – Stasowa, Jędrzejowa. Arba Bazyłowa, kaip ją vadino gimtuosiuose Varšuvos tyrinėtojo Stanisława Gieysztoro namuose.

„Doroji, geroji Bazyłowa. Visada tyli, beveik žodžio neištarianti, maža, smulkaus sudėjimo, sausa, kietai sučiauptomis lūpomis ir įkritusiais skruostais, visada su balta prijuoste ir baltu kyku su parauktu atraitu virš kaktos, išaugino mus visus ir nuoširdžiai prie mūsų prisirišo. Atvažiavo su mumis iš Brastos, kurioje paliko artimuosius, ir liko su mumis ilgiems metams, iki pat mirties. Nuoširdžiai mus mylėjo, nors to niekada neparodydavo. O kiek kartų mus, mamos išbartus, ji pamylėdavo tai susiraukšlėjusiu obuoliuku, tai padžiūvusio pyrago riekele, tai gabalėliu nuo senatvės sutrupėjusio

šokolado. Tuos skanėstus ištraukdavo iš savo medinės skrynios ir kyštelėdavo mums į rankas. Jie kvėpėjo truputį naftalinu ir truputį pelėsiiais, bet mums tai buvo ir gerosios Bazylowos širdies kvapas.“

Kai susirgo, šeima paguldė ją į ligoninę, nes jau „veltui duoną valgė“, o mama ir senelė nenorėjo namuose laikyti svetimos mirtinai sergančios moters.

Prieš važiuojant į ligoninę pamenu ją sėdinčią virtuvėje ant skrynios. Priekaištingai žiūrėjo į mus. Turiu prisipažinti, kad aš, kaip ir visa šeima, neatsimokėjau jai tokiu pačiu nuoširdžiu prisirišimu. Tai pasireiškė kad ir tuo, kad išlydėjome karštą į Volę ir vėliau niekas iš mūsų jos kapo neaplankė. O aš, praėjus penkiasdešimčiai metų nuo jos mirties, netgi nežinau, koks iš tikrųjų buvo jos vardas.

Tačiau jaunoji karta vis dėlto prisimena nemažai. Jų posakius dažnai palydi komentaras: „kaip sakė mūsų Andzia“, jų citrininės sriubos receptai eina iš rankų į rankas, o reti laiškai, rašyti „gerbiamai poniai“, saugomi kartu su šeimos brangenybėmis. Tarnaitės buvo svarbi jų globotinių vaikystės dalis, o pasakos, kurias sekė prieš miegą, ir šiltos rankos dažnai suteikdavo daugiau saugumo nei savo reikalais užsiėmę tėvai, sukurti ne tokiems trivialiems darbams. Tarnaitės neturėjo savų reikalų, ponų namai buvo jų pasaulio centras, o šeima, kurioje tarnavo, tapdavo svarbesnė nei savo pačių. Tačiau įvairiuose šeimos atminimų stalčiuose ieškodama tarnaičių nuotraukų jų beveik nerandu. Vartydama senus XX a. pradžios albumus kartais užtinku tarnaitę namo priebutyje arba miško iškyloje, kai atokiau nuo visų laiko ant rankų vaiką. Fotografijos ateljė darytose nuotraukose – beveik niekada. Būtų keista pasiimti tarnaitę einant fotografuotis. Tam reikia turėti Romanos Rzepeckos fantaziją.



Romana Rzepecka su dukterimis ir tarnaitė, apie 1907 m.

Poznanės fotografijos ateljė 1907 m. darytoje nuotraukoje nuotraukoje tapetų su beržais fone matome balta suknele vilkinčią pagyvenusią poniją su vėdukle rankose. Ją supa dukterys: penkios elegantiškos merginos ir tarnaitė. Pastarosios su panelėmis Rzepeckomis nesuapainios. Jos ilgomis dailiomis suknelėmis su žabo ir klostytomis rankovėmis, aukštai susegtais plaukais. Ji kiek pakumpusi, nedrąsi, su balta prijuoste ant paprastos suknelės siuvinėta apykaklaite, su karoliais ir lygiais, su skyrimu per vidurį suškuotais plaukais. „Motina ir dukterys sudaro uždara ratą. Šone stovi tarnaitė. Tai gana neįprasta – pakviesti ją oficialiai nuotraukai“, – rašo Katarzyna Męczyńska, meno restauratorė, monografijos apie Romaną Rzepecką ir jos dukteris autorė. Tai iš tikrųjų neįprasta, bet ir tos moterys neeilinės: Romana Rzepecka, mergautine pavarde Gex, kilusi

iš Šveicarijos, prancūzų kalbos mokytoja, jos duktė Helena, panelių pensiono steigėja, buvo vadinama protingiausia Poznanės moterimi. Apie tarnaitę nežinome nieko, net jos vardo. Gal Pelasia?

Katarzyna Męczyńska: „Taip Poznanėje buvo vadinamos tarnaitės, nesvarbu, koks tikrasis jų vardas. Tai tapo jų sinonimu. Neįmanoma nustatyti, kuo vardu buvo Rzepeckų tarnaitė, bet galima spėti, kad jeigu ją pakvietė bendrai nuotraukai, vadinasi, tarnaitė buvo gera. Tai yra darbšti, nuovoki, klusni ir lojali.“

Nusprendusi ieškoti tarnaitės vietos, mergina atvažiuoja į miestą su skrynute. Arba ryšuliu – skara, į kurią surištas visas jos turtelis. Jei išsiruošia į Krokuvą, gerai žino, kur eiti – prie Mickevičiaus paminklo, ten ketvirtadieniais renkasi ir kitos merginos, ateina tarnaičių ieškančios ponios.

„Turgaus aikštėje prie paminklo, – prisimena Władysławas Krygowski, visuomenininkas ir publicistas, – rinkdavosi minia merginų ir moterų, pasiruošusių imtis tarnaitės ar ateinančios tvarkytojos darbo. Namų šeimininkės apžiūrinėdavo jas, kritišku žvilgsniu vertino jų kaip darbininkių privalumus, o kartu ir galimai pavojingą patrauklumą ponui ar ponaičiui. Merginos vaikštinėjo ar stovėjo, kuklios, susigėdusios, su skarelėmis ar be jų, vilkinčios kuri ką turėjo, laukiančios, kad prie jų prieitų „skrybėlėta“ ponia.“

Niekieno nekontroliuojamas, neturintis tarpininkų turgus prie Mickevičiaus veikė iki XX a. trečiojo dešimtmečio. Bet negi pas tuos įžūlius sąvadautojus, tai yra tarnaičių tarpininkus saugiau? Toks tarpininkavimas klestėte klesti. Tarpininkavimo kontoros – labai geras verslas, jis sukasi nuo ankstauro ryto iki vėlaus vakaro. Prie nedidelio staliuko, apkrauto popieriais, palinkusi agentė. Peržiūri tarnaičių tarnybines knygeles, jų metrikus, liudijimus ir rekomendacijas. Netoliese krėsluose sėdi pasiturinčios ponios. Jos atėjo čia savosios „merginos visa kam“. Tai tarnaitė, kuri gyvena ponų



Atvirlaiškis iš Lvovo, tarnaitė pasirašiusi Ksenios vardu, 1904 m.

namuose, gamina valgyti, kūrena krosnis, plauna grindis, šveičia sidabrą, atneša kavos, arbatos, paltą, atidaro duris, ado, susiuva suplyšusį pono, ponios ir ponaičio garderobą. Visa kam.

Ant suolų palei langą sėdi merginos, agentės pakviestos poniai „maloningai išsirinkti“. Apsirišusios skarelėmis, avinčios kierpcais, susigėdusios, nes dažna kalba taip, kad poniai jų nesupranta. Laukia. Gal kokias nors geras ponias pasirinks?

Krokuvos jėzuitas Janas Badeni, XIX a. pabaigoje stebėjęs tarnaičių tarpininkų kontorą, jas palyginti galėjo tik su vienu dalyku – Afrikos vergų turgumi.

Tai viena, tai kita ponias prieina tai prie vienos, tai prie kitos kandidatės, garsiai ir smulkiai klausinėja, ką toji moka, ką sugeba, užduoda – visada viešai – tokius tiesmukiškus, nediskretiškus klausimus, kad ir pati nejautriausia mergina apsipila raudonių; apžiūri, pačiupinėja, ar rankos stiprios ir sveikos, ar kojos be defektų; nurodo, kaip ji turėsianti vilkėti, kada ir kiek išeiti į miestą, ką dirbti; galiausiai apsimeta negirdinti nedrąsiai išsakomų juokingų, neįmanomų, didžiulių pretenzijų.

Agentė į tuos pokalbius nesikiša, nes žino, kad čia ponios viršus, kad mergina neturi jokių šansų. „Įraudusi, ašarotomis akimis mergina priversta sutikti. Jei šiandien nesutiks su šita darbo vieta, rytoj sutiks su kita, gal net dar blogesnėmis sąlygomis: sutiks, nes badas ne brolis“, – rašo Badeni.

Tarpininkai ir sąvadautojai turi blogą reputaciją. Ponios skundžiasi, kad jie sukčiai, atsiunčia prastas tarnaites tam, jog paskui jas reikėtų kuo dažniau keisti. O merginos piktnasi, kad kontoros siunčia jas į „nemoralius namus ir pas žydus“. Varšuva, 1918 m. Etlą Bomsztyk, žydaitė, lieka be darbo. Vienintelė jos viltis yra tarpininkė.

Purviname pusrūsio kambaryje Maloniojoje gatvėje buvo pilna merginų. Lenkės ir žydės iš kaimo, miestelių ir miestų, alkanos